

8 Mezinárodní výzkum vzdělávání a učení se dospělých

Úvod

Úvodem kapitoly je třeba zmínit téměř samozřejmou, ale také klíčovou skutečnost – věda a výzkum jsou během celé délky své existence výrazně mezinárodní. Poznatky z různých oborů jsou dávány k dispozici všem, kdo s nimi mohou pracovat a mají o ně zájem. Zabývat se vědou znamená podílet se na úsilí, které je de facto kolektivní – navazovat či se jinak vyrovnávat s prací ostatních. Jinými slovy vyjádřeno, jakkoli může být vědecká práce individualizovaná či týmová, nakonec je vždy určena celému odbornému světu, popř. i dalším aktérům, pro něž může být přínosná (např. politikům nebo laické veřejnosti). Věda a výzkum stojí na kritické reflexi a prověřování poznatků od všech, kteří mohou k vybranému tématu cokoli kvalifikovaného sdělit.

Faktem je, že různé obory pracují s různě lokálně kontextualizovanými skutečnostmi. Jiná je situace přírodních věd zabývajících se živou či neživou přírodou, jiná oborů humanitních a sociálních. Zatímco první předmět zájmu není v zásadě výrazně ovlivněn kulturními specifiky (odhlédneme-li od významu partikulárních podmínek rozvoje vědy a jedinečných akademických tradic), v druhém případě je zkoumána realita variabilní a proměnlivá. Právě celá oblast vzdělávání, a ještě výrazně oblast vzdělávání dospělých je typická svým zakotvením v jedinečných podmínkách – kulturních, sociálních, politických, ekonomických apod. Proto není automatické porozumění si expertů vycházejících z různých tradic, značné rozdíly často nacházíme již třeba v používané terminologii.

8.1 Věda a její transformace v podmínkách globalizace

S odkazem na příslušnou kapitolu materiálu Úvod do andragogiky se lze nyní vrátit k tematice komparativní andragogiky – tam kde poznáváme výrazně jiná prostředí, než je to naše, dostáváme se třeba jen nepřímo k nám samotným. Pohled na odlišné rozvíjí motivy zdrojů současného stavu reality, jejího stavu (silné a slabé stránky aj.) i různých možností dalšího vývoje.

Stejně tak se lze vrátit k motivu aktuálních proměn způsobů práce vědy spojených s novými nároky na ni kladených – zde je účelné hovořit o vědě v jednotném čísle. S odkazem na analýzu Michaela Gibbonse a jeho spolupracovníků (1994) i mnoho dalších prací z oblasti teorie vědy lze zdůraznit zásadní roli zintenzivňujícího se mezinárodního charakteru vědy. Věda nepředstavuje žádnou výjimku (spíše naopak) v celkovém vývoji k pokračující integraci světa. Popisovaný ve vědě trend je srovnatelný se změnami v oblastech, jako je ekonomika, životní prostředí, komunikace.

Na jedné straně tedy pozorujeme internacionalizaci vědy, na straně druhé internacionalizaci sociální reality. Jednoduše vyjádřeno, to, jak žijeme, je stále více provázáno s realitami a praktikami přítomnými rovněž v jiných částech světa. Jako příklad může na tomto místě posloužit jak korporátní sféra, tak vysoké školy a univerzity. V obou případech, a našli by se jistě snadno i další, se ustálily určité mezinárodně používané slovníky, praktiky, nástroje hodnocení atd. To konkrétně obnáší například podobnost a prostupnost jednotlivých poboček transnacionálních korporací (TNCs), standardizaci podob spotřeby různých typů zboží a služeb nebo srovnatelnost základních parametrů vysokoškolských studijních plánů, jednotlivých předmětů nebo certifikátů.

Navazování přímých vztahů mezi aktéry ze stejných i jiných oblastí (např. vysoká škola ve vazbě s jinými školami, výzkumnými institucemi nebo podniky), tzv. networking, se stále přirozeněji odehrává na mezinárodním (přesněji vyjádřeno globálním) základě (Castells, 1996).

8.2 Transnacionalizace výzkumu vzdělávání a učení se dospělých a vzdělávací politiky

Internationalizace (též se vyskytují příbuzné pojmy transnacionalizace a globalizace) ve vědě má nejčastěji podobu zintenzivnění a prohloubení rysů, které ji v nějaké podobě provázejí dlouhodobě. Za ilustrativní příklady může posloužit růst mezinárodních výzkumných projektů, konferencí,

časopiseckých i knižních publikací nebo výměnných pobytů studentů a pedagogů. Pro možnost konkrétní představy o činnostech reprezentativních mezinárodních sdružení na poli vzdělávání, zvláště pak vzdělávání dospělých, jsou uvedeny následující příklady tří významných mezinárodních odborných asociací, dvou mezinárodního sdružení nevládních organizací a konečně dvou informačních portálů.

EERA – European Education Research Association, <http://www.eera-ecer.de/>

EAEA – European Association for the Education of Adults, <http://www.eaea.org/>

ASEM, LLL HUB – ASEM Education and Research Hub for Lifelong Learning, <http://asemlllhub.org/>

ICAE – International Council for Adult Education, <http://www.icae2.org/index.php/en/>

DVV International – Institute for International Cooperation of the DVV, <https://www.dvv-international.de/en/>

ELM Magazine – European Lifelong Learning Magazine, <http://www.elmmagazine.eu/>

EPALE – Electronic Platform for Adult Learning in Europe, <http://ec.europa.eu/epale/>

Citelný posun nacházíme v rámci komparativní andragogiky. Význam mezinárodního a meziregionálního srovnávání praxe, legislativy, politiky i dalších přístupů ke vzdělávání dospělých v éře pokročilé globalizace narůstá a tato disciplína získává na popularitě. Současně se také sama významně proměňuje. To je vyjádřeno i symbolicky v jejím v poslední době rozšířeném názvu – běžně se hovoří o „komparativním a mezinárodním“ výzkumu. Přidaný odkaz na mezinárodní dimenzi nezahrnuje jen státy, ale také roli mezinárodních aktérů, jako je např. EU (Phillips, Schweisfurth, 2011).

Růst vzájemné blízkosti podob vzdělávání na různých místech světa umožňuje hovořit o tzv. **světové kultuře** (world culture) ve vzdělávání (zdroj). Velmi podobné sdělení je i obsahem pojmu institucionalismus, ještě častěji se mluví o **novém institucionalismu**. Jak už je to obsaženo v samotném pojmenování konceptu, ústřední pro realitu vzdělávání jsou instituce. Pokud se promění institucionální rámce tvorby podmínek pro vzdělávání, mění se i samotná podoba vzdělávání. Jako příklad může posloužit odkaz na dokumenty, pravidla i finance přicházejí z úrovně EU do českého národního a regionálního prostředí. Pro úplnost lze ještě zmínit příbuzný koncept **konstitucionalismu**. Konstituce (ústava) je základním zákonem, změní-li se, má dopad na celý systém podřízených právních norem. Takový přírůstek lze vztáhnout k dopadům změn, které se odehrávají na mezinárodním poli na proměny národních situací dotčených zemí.

Snad daleko nejpoužívanější a nejmýšlivější pojem používaný ve vztahu proměny oblasti vzdělávání a učení se dospělých ve smyslu jejího postupujícímu „zmezinárodnování“ především na úrovni vzdělávací politiky je pojem **transnacionalizace**. Předpona „trans“ upozorňuje na překračování národních rámců, nikoli jejich úplné překonání. Nebylo by adekvátní hovořit o ztrátě vlivu národního rámce, ten je stále klíčový, ale zároveň vzdálený realitě státu jako suveréna v režimu, který se v Evropě ustálil v 17. století a trval minimálně do začátku poslední třetiny 20. století.

Vezmeme-li si příklad **evropské integrace** jako zásadního činitele transnacionalizace v Evropě, tak přes veškerý důraz na aktuální změny je vhodné zdůraznit, že oblast vzdělávání včetně vzdělávání dospělých přece jen neprochází procesem transnacionalizace tak přímočaře jako třeba oblast různých norem zaměřených na ochranu spotřebitele či životního prostředí. Oblast vzdělávání totiž stále není sférou, kde by se národní státy vzdávaly svých kompetencí. Místo toho se transnacionalizace odehrává často nepřímou, metaforicky vyjádřeno se tak děje „oklikou“.

Za výmluvný příklad může posloužit takzvaná „metoda otevřené koordinace“ (OMC) uplatňovaná EU po roce 2000. Ta je kromě jiného založena na napodobování nejlepší praxe nejúspěšnějších států méně úspěšnými a stanovování různých výkonů, kterých mají všechny členské státy ve stanoveném termínu dosáhnout (např. minimální procento dospělé populace účastníci se dalšího vzdělávání).

Jedná se tedy o svého druhu benchmarking – metodu původně rozvinutou v komerčním sektoru za účelem vyrovnávání se firem s rychlými změnami v prostředí rostoucí konkurence.

Jen telegraficky lze na tomto místě připomenout tzv. boloňský proces a kodaňský proces. První je evropskou iniciativou pro zintenzivnění spolupráce skrze dostupnost vzdělávacích systémů a trhu práce na úrovni vysokoškolského vzdělávání, druhý se týká vzdělávání profesního.

Jiným pozoruhodným příkladem může být rozšíření se určité politiky a z ní vycházejí praxe národních kvalifikačních rámců (national qualification frameworks – NQF). Politická opatření vybraného státu (států), která působí úspěšně, se stávají inspirativní pro další země. Ty přebírají nebo napodobují existující modely. Proto se setkáváme s obraznými výrazy jako mezinárodní difúze politiky, vypůjčování si politiky, učení se politika apod. (Jakobi, 2012). Vzdělávací politika tedy není jen něčím vždy „usazeným“, je jí rovněž vlastní škála různorodých podob mezinárodní mobility.

Zásadní součástí politiky bývá přirozeně soubor pojmů a konceptů, které jsou základními opěrnými body pro formulaci politických programů. Pojem celoživotního učení a s ním související pojmy (např. zaměstnatelnost, kompetence a dovednosti) se v éře globalizace stal pevnou součástí náhledu na stav světa, jak jej předkládají nejvýznamnější hybatelé globalizace (transnacionální korporace a mezinárodní ekonomické a politické organizace). Alespoň takový obrázek předkládá ve své analýze Jarvis (2007).

Právě v těchto a podobných souvislostech je vhodné připomenout Beckovo (2007) odmítnutí představy o národní společnosti, resp. státu jako uzavřeném kontejneru. Proto je dle uvedeného autora nezbytné vehementně odmítnout tzv. metodologický nacionalismus. Chceme-li porozumět třeba tomu, co se děje se vzděláváním dospělých v současné České republice (legislativa, financování, rétorika, samotná atraktivita tématu ve veřejném prostoru), nemůžeme se obejít bez dobré znalosti reality v jiných lokalitách i globalizovaných nadnárodních prostorech (mezinárodní ekonomické a politické organizace jako EU i další, globální trh, komunikace a média ad.).

Z uvedených a podobných důvodů se také ve slovnících oborů věnujících se sociální analýze pevně usadil pojem governance (**vládnutí**). Vládnutí je podobné vládě, je to něco jiného, širšího. Zatímco vláda je jasně lokalizovatelná a má (více či méně) demokratický mandát a lze ji (více či méně účinně) volat k zodpovědnosti, v případě vládnutí je situace o dost složitější. Vládnutí zahrnuje i vliv obtížně lokalizovatelných činitelů, aktérů politické legitimacy v tradičním slova smyslu (mezinárodní organizace, firmy, média, neziskový sektor).

Analýzu celkové povahy nové podoby tvorby a uplatňování politiky (moci) je vhodné přenechat politické filozofii, sociologii, politologii a jiným blízkým oborům. Pro naše potřeby stačí podtrhnout význam aktuálních proměn vzdělávání dospělých, které bezprostředně souvisejí s globalizací (transnacionalizací). Také proto musí být výzkum vzdělávání a učení se dospělých téměř vždy alespoň v nějakém ohledu mezinárodní.

Pokud konstatujeme, že současný stupeň nadnárodní provázanosti praxe i výzkumu vzdělávání dospělých nemá v historii obdoby, neznamená to, že ve starších etapách vývoje moderní společnosti neexistoval významnější stupeň mezinárodní spolupráce odborníků na vzdělávání dospělých.

Těsně po první světové válce byla založena Světová společnost pro vzdělávání dospělých (World Association for Adult Education), jistě pozoruhodný, i když ne zcela úspěšný pokus založit institucionalizovanou celosvětovou spolupráci v oblasti vzdělávání dospělých. Další významnou platformou spolupráce se po druhé světové válce stalo UNESCO, které vedle řady jiných aktivit orientovaných na oblast vzdělávání dospělých pořádá pravidelné světové konference ke vzdělávání dospělých.

8.3 Mezinárodní politické a ekonomické organizace – jejich přístup k výzkumu vzdělávání dospělých

Výrazným politickým aktérem s celosvětovým (sílicím) vlivem se stalo OECD. Pokud se UNESCO ve svých analýzách a prognózách opíralo o všeobecné hodnoty humanismu i poznatky z filozofie a sociálních věd, je (nikoli překvapivě) orientace OECD odlišná – ekonomizující.

K oběma právě uvedeným organizacím, stejně jako dalším se ve vztahu ke konceptům celoživotního vzdělávání a celoživotního učení věnuje úvodní kapitola elektronické studijní opory předmětu Úvod do andragogiky. Zde byly jen krátce připomenuty s cílem zdůraznit dlouhodobě existující místo různě profilované expertízy v tvorbě vzdělávací politiky. Tato vzdělávací politika musí nutně reagovat na stav globalizovaného světa, častokrát si klade za cíl k určité podobě globalizace přispívat a řešit různé hrozby a využívat příležitosti s globalizací spojené.

Jako příklad může na tomto místě posloužit zatím tři **Globální zprávy o učení se a vzdělávání dospělých GRALE** (Global Report on Adult Learning and Education) od UNESCO. První z nich z roku 2009 se zaměřila na stav vzdělávání světa ve většině zemí světa (členských zemích UNESCO) a hledala regionální i globální vývojové trendy sledované oblasti. Zpráva GRALE II (2013) se soustředila na oblast ne-gramotnosti a způsoby řešení tohoto globálního problému. Materiál GRALE III (2016) je věnován zkoumání vztahů mezi učením se a vzděláváním na straně jedné a ekonomického, sociálního blahobytu, lidského zdraví, demokracie a rozvoje komunitního života na straně druhé, přičemž přínosy učení jsou vztahovány s agendou pro udržitelný rozvoj, jak ji k horizontu roku 2030 naplánovala OSN.

Analýzy vzdělávání z produkce mezinárodních organizací jako UNESCO a ještě více OECD (např. každoroční zprávy Education at Glance nebo výzkum kompetencí dospělých PIAAC) opírající se o statistiky jsou základem fenoménu nazývaného metaforicky jako vládnutí skrze čísla (governing through numbers nebo governing by numbers). Statistiky jsou východiskem pro popisy, diagnózy i návrhy politických reforem, které by podle závěrů mezinárodních organizací měly podstoupit zkoumané státy. Standardizaci různých typů trhů včetně pracovních je doprovázena a současně podporována i standardizací evidence o vzdělávání.

Vedle vlivu, který mají expertízy mezinárodních organizací na vzdělávací politiku, je správné zaznamenat i přínos, který nabízejí bohatá data shromážděná organizacemi jako EU, OECD či UNESCO pro sféru vědy. Vzhledem k velké časové, finanční, organizační aj. náročnosti organizace rozsáhlých výzkumů uskutečňovaných na velkých populacích je zřejmé, že pro akademické prostředí jsou výzkumy typu Adult Education Survey a Labour Force Survey velmi užitečnými a stěží nahraditelnými zdroji informací pro vědecké zkoumání některých aspektů vzdělávání dospělých. To nic nemění na tom, že výzkumy mezinárodních organizací se mohou stávat také předmětem kritiky vědců, a to ať už jde o jejich celkové pojetí (např. jednostranná orientace na trh práce a ekonomiku vůbec) nebo některé metodologické otázky (konstrukce testových otázek apod.).

Pokud svou pozornost zaměříme na jiné oblasti, než jsou výzkumy realizované samotnými mezinárodními politickými a ekonomickými organizacemi, můžeme identifikovat další „režimy“ vztahu mezi výzkumníky a uvedenými organizacemi. Bylo by možné uvést řadu výzkumů, které vznikly přímo na objednávku organizací či jimi byly alespoň financovány. Jako příklady lze uvést třeba evropsky zaměřený výzkum ALPINE z roku 2006 zaměřený na profese uplatňující se v oblasti vzdělávání dospělých:

[http://www.erisee.org/node/downloads/lifelong/ALPINE%20 %20Adult%20Learning%20Professions %20in%20Europe %20A%20study%20of%20the%20current%20situation%20trends%20and%20issues August%202008.pdf](http://www.erisee.org/node/downloads/lifelong/ALPINE%20%20Adult%20Learning%20Professions%20in%20Europe%20A%20study%20of%20the%20current%20situation%20trends%20and%20issues%20August%202008.pdf)

Jiným výrazným příkladem je výzkum ETGACE (2000) věnovaný podobám a souvislostem občanského vzdělávání dospělých v Evropě: https://cordis.europa.eu/pub/citizens/docs/hpse-ct-1999-00012etgace_eur21533final.pdf

Z oblasti čistě vědeckého výzkumu se omezíme na poznámku, že značná část odborných časopisů z oblasti vzdělávání (včetně vzdělávání dospělých) se profiluje jako mezinárodních, ať už mají ve svém názvu např. slova „international“ nebo „European“ či nikoli. Také časopisy profilované národně nebo výslovně se ve svém názvu nehlásící k mezinárodnímu kontextu publikují příspěvky autorů z různých zemí a mezinárodních týmů nebo výstupy z mezinárodních projektů apod.

Shrnutí kapitoly

Výzkum vzdělávání dospělých není výjimkou z celkového trendu zmezinárodnění (či možná přesněji transnacionalizace) výzkumu ve všech oblastech vědy. To je dáno jednak měnící se povahou samotné andragogiky, stejně jako pokračujícím zmezinárodněním praxe vzdělávání a učení se dospělých a vzdělávací politiky i dalších veřejných politik, které nějak pracují s problematikou vzdělávání. Uvedený postřeh však nemění nic zásadního na skutečnosti, že vzdělávání dospělých zůstává současně fenoménem významně provázaným se specifickými podmínkami, v nichž je bezprostředně usazeno.

Doporučená literatura

KOPECKÝ, Martin. *Vzdělávání dospělých mezi politikou, ekonomikou a vědou: politika vzdělávání a učení se dospělých v éře globálního kapitalismu*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. Humanitas. ISBN 978-80-7308-493-6.

PRŮCHA, Jan. *Andragogický výzkum*. Praha: Grada, 2014. Pedagogika. ISBN 978-80-247-5232-7.